Jiráček, Jiří

K interferenci v ruské sufixální derivaci

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1973, vol. 22, iss. A21, pp. [35]-40

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/101133
Access Date: 22. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
A 21, 1973

JIŘÍ JIRÁČEK

K INTERFERENCI V RUSKÉ SUFIXÁLNÍ DERIVACI

Je obecně známo, že interference mateřského jazyka bývá nepříznivým faktorem pro osvojení systému jiného příbuzného jazyka. Dochází totiž k mechanickému přenášení pouze formálně — a tudíž zdánlivě — shodných jevů z jednoho jazykového systému, tj. z jazyka-pramene (z jazyka, z něhož se přejímá) do jiného, tj. do jazyka-receptoru (do jazyka, který přejímá).[1])

V tomto článku, který si v žádném případě nečiní nárok na vyčerpávající prozkoumání této otázky (to by vyžadovalo velmi obsáhlou studii), chceme aspoň upozornit na několik typických příkladů interference jazyka, z něhož se přejímá (jazyka-pramene — v našem případě češtiny) z oblasti sufixální derivace, které nebyly zaregistrovány v pražských skriptech vydaných koncem 60. let. O interferenci afixů (předpon a přípon) tam píše V. Šimková v článku *Afixy ovlivněné češtinou.*[2])

V. Šimková vychází z materiálu získaného především z písemných prací žáků našich všeobecně vzdělávacích škol (škol I. a II. cyklu). Zkoumaný materiál byl rozdělen do dvou základních skupin podle toho, jak české afixy ovlivňují ruská afixovaně tvořená (přesněji *strukturovaná*) slova. První skupinu tvoří případy, kdy „dosazením" českého afixu vzniká v ruštině existující slovo s jiným významem než vyžaduje kontext, např. *рабочий* (vlivem čes. *dělník*) místo správného *рабочий*. Druhou skupinu tvoří výrazy, v nichž užitím českého afixu vzniká v ruštině neexistující slovo. Tuto skupinu dělí autorka ještě na slova, která byla utvořena pomocí předpony či přípony, která sice v ruštině existuje, nelze ji však spojovat s danými slovotvornými základy, např. **скрипуб* (vlivem čes. *houslista*) místo *скрипач*, a slova, která byla derivována v ruštině neexistujícím afixem, přeneseným z češtiny, např. **социалисмус* (sr. čes. *socialismus*) místo *социализм*.

V tomto článku chceme probrat jen ty případy interference v oblasti sufixálního odvozování, s nimiž se nejčastěji setkáváme u rusistů, posluchačů naší fakulty.

Máme na mysli slovotvorné typy (modely), které jsou v ruštině a češtině víceméně shodné, ale funkčně odlišné:

I. $\boxed{Z_v + \text{-k(a)}}$

(Z_v = slovesný základ)

[1]) O lingvopsychologické interpretaci a jiných aspektech interference psal v poslední době M. Zatovkaňuk v článku *Соотношение интерференции и языковых контактов*, FOLIA LINGUISTICA, V, 1971, 1/2, 169—177. Zde je uvedena i další literatura o interferenci a s ní souvisejících otázkách.

[2]) Viz skripta *Interference v ruském lexiku, Učební texty vysokých škol*, pod red. J. Zimové zpracovali V. Bartoňová, S. Dolínková, N. Orlovová, V. Šimková, M. Urbanová, J. Vlček, I. Zatovkaňuková, J. Zimová, Praha 1967, 25—37.

V češtině nomen agentis	v ruštině nomen actionis
vozka, mluvka, hovorka	*возка, варка, кладка*

Vzhledem k tomu, že zde běží o slovotvorný typ, který je v rusko-českém konfrontačním plánu homonymní, prozkoumáme tento případ interference důkladněji.

V ruštině vystupuje sufixální formant *-ка* v dějových jménech poměrně velmi často. Nová ruská akademická mluvnice[3] uvádí na s. 68 jako příklady tato substantiva:

плавка — tavení; tavba, *резка* — řezání, *завалка* — zasypání, zavážka, *перегонка* (скота) přehnání; (нефти) — destilace, *расклейка* — rozlepování, rozlepení, *стрижка* — stříhání; účes, *вымочка* — (spec. namáčení, rozmáčení), *обмолвка* — přeřeknutí, *задержка* — zdržení, *подкормка* — přikrmování; (посевов) — přihnojování, *увёртка* — hov. uhýbání; přen. výmluva, vytáčka, *чистка* — čištění, *объездка* — spec. (лошадей) učení koně jízdě a tahu, (врачом больных) — objíždění, *линька* — línání, pelichání, *синька* (белья) — modření a *драка* — rvačka.

Struktura sloves, o něž se dějová jména s příponou *-к(а)* v ruštině slovotvorně opírají, je velmi pestrá. Jsou to slovesa:

1. neodvozená, např. *варить* → *варка* — (обеда) vaření; (железа) tavba
2. se sufixálním morfem *-и-*, např. *сушить* → *сушка* — sušení
3. se sufixálním morfem *-ирова-*, např. *бронзировать* → *бронзировка* — spec. bronzování
4. prefixálně sufixální s příponami
   -а-: *засылать* → *засылка* — posílání
   -ва-: *поливать* → *поливка* — (улиц) kropení; (цветов) zalévání
   -и-: *расцветить* → *расцветка* (вышивки узорами) zpestřování; (посуды) vybarvení
   -ова-: *оцинковать* → *оцинковка* — spec. pozinkování
5. postfixální, např. *рисоваться* → *рисовка* — vypínání, ukazování se
6. prefixálně postfixální, např. *описаться* → *описка* — přepsání
7. prefixálně sufixálně postfixální, např. *перебраниваться* → *перебранка* — svár, hádka.[4]

Odvozování dějových jmen s příponou *-к(а)* je v současné ruštině neobyčejně produktivní, zejména v hovorovém a odborném (technickém) stylu.[5] Na velkou produktivnost a široké využití deverbativních substantiv s formantem *-ка* v současné ruštině, především v terminologizované řeči, poukázala v poslední době např. V. N. Chochlačevová, která ve své monografii o vývoji deverbativní sufixace substantiv uvádí dlouhou řadu příkladů z ruského odborného tisku druhé poloviny 50. let:

Организованы опытные *варки* в автоклаве; Механизированная *стилка* (pokládání) кускового торфа; Трубы уложены не по отметкам, обратная *разводка* (rozvod) — с неправильными уклонами; Поручили ему ответственную работу — *шлифовку* (broušení) и *доводку* (dohotovení) цилиндра турбокомпрессора...[6]

---

[3] *Грамматика современного русского литературного языка*, Москва 1970.

[4] Ibidem, s. 69.

[5] Ib., s. 70.

V češtině je naproti tomu tento slovotvorný typ neproduktivní. M. Dokulil sem zařazuje celkem pouhých 17 názvů osob podle obvyklé, opakované činnosti, příznačné pro jejího nositele.[7] Jde o tato pojmenování:

berka (zloděj, lupič, poberta), *blafka* (mluvka, žvanil, tlachal), *dopálka* (kdo rád dopaluje), *hovorka* (hovorný, povídavý člověk), *kecka* (kecal), *lapka* (potulný loupežník, lupič přepadávající na cestách), *mlčka* (nemluvný člověk), *mluvka* (člověk mluvící mnoho a zbytečně; žvanil), *nedělka* (kdo nerad dělá), *nedoučka* (nedostatečně vzdělaný n. vyučený člověk, nedouk; špatný odborník), *nemluvka* (nemluvný člověk, nemluva), *ochmelka* (opilec, pijan), *ožerka* (kdo se oddává obžerství), *plačka* (naříkačka; plačtivá osoba), *stupka* (povaleč, poběhlík), a *vozka* (muž řídící koně zapřažené do vozu, kočí).

Zastřenou motivaci má v současné češtině pouze archaické *stupka*, které označovalo ve staročeštině lupiče, tj. osobu, která přepadá, která na někoho „nastupuje". Všechna ostatní pojmenování mají jasné slovotvorné pozadí.

Pro činitelská jména s příponou *-к(а)* v češtině je typické, že všechna s výjimkou substantiva *vozka* — na rozdíl od ruštiny — mají charakter familiární, poněkud znevažující, depreciativní. Řada z nich jsou výrazy zastaralé (*berka*, *lapka*, *stupka*) nebo sporadické (*kecka*, *mlčka*, *nedělka*, *nedoučka*, *nemluvka*, *ožerka*, *šťourka*).[8]

M. Dokulil uvádí ještě kompozita, a to řídké *mnohomluvka* (člověk mnoho mluvící), zastaralé *koněberka* (voják z oddílů středověké lehké jízdy, které sbíraly koně bez jezdců a vůbec udržovaly pořádek v postupujícím proudu, popř. braly koně jezdcům, kteří vybočili), dále pak kompoziční derivát archaické *chladoležka* (pohodlný člověk, lenoch).[9]

V některých případech dochází k tzv. lexikální rusko-české homografii a homonymii, a to tehdy, připojuje-li se zkoumaný slovotvorný formant v obou jazycích k témuž slovotvornému základu, např. *возка* — vožení: *vozka* — возчик.[10] Porovnejme ještě např. *посадка* (деревьев) — sázení, *n.* (пассажиров в вагоны) — nasedání, *n.* (самолета) — přistání: *posádka* (pevnosti) — гарнизон, *p.* (letounu, tanku) — экипаж, *p.* (lodní) — экипаж, команда.

S tzv. lexikální rusko-českou homonymií se setkáváme také v tomto případě: *поливка* умыв. — kropení: *polívka* — cyn, kdy v ruštině je substantivum se sufixem *-к(а)* nomen actionis, v češtině však nomen rei; podobně např. *пилка*[1] (дров): *pilka* — пилка[2].

II. a) $\boxed{Z_v + \text{-тельн(ый)}}$

V češtině
jen několik adjektiv
typu *upotřebitelný*

v ruštině
širší využití
sr. *употребительный*, ale také
осветительный: чеш. osvětlovací
презрительный: чеш. přezíravý

[6]) В. Н. Хохлачева, *Из истории отглагольного словообразования существительных в русском литературном языке нового времени*, Москва 1969, 126—127.

[7]) *Tvoření slov v češtině 2, Odvozování podstatných jmen*, zpracoval kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV za redakce Fr. Daneše, M. Dokulila, J. Kuchaře, Praha 1967, 76—78.

[8]) Při hodnocení českých slov z hlediska dobového výskytu a častosti užívání se opíráme především o *Slovník spisovného jazyka českého* I—IV, Praha 1960—1971.

[9]) Srov. *Tvoření slov v češtině* 2, 76—77.

[10]) Tento případ zaregistroval rovněž J. Vlček v článku *Česko-ruská homonymie a paronymie*, Interference v ruském lexiku, 43.

b) | Z_v + -тельность |

upotřebitelnost — *употребительность*, ale tuké *презрительность*: přezíravost *подозрительность*: podezřívavost

III. a) | ne- + Z_v + -teln(ý) — не- + Z_v + -ем(ый)/-им(ый) |

V češtině jsou takto utvářena adjektiva typu *nenapodobitelný*, *nenahraditelný*; v ruštině jim odpovídají sufixální adjektiva, původně přídavná jména minulá trpná, *неподражаемый* (nikoli výraz **неподражательный*, který vznikl přenesením sufixu z češtiny), *невознаградимый* (nikoli **невознаградительный*, sr. čes. *nenahraditelný*).

b) | ne- + Z_v + -telnost — не- + Z_v + -емость/-имость |

nenapodobitelnost — *неподражаемость* (nikoli **неподражательность*)

nenahraditelnost — невознаградимость (nikoli *невознаградительность)

IV. a) | základ substantiva na *-ism(us)*/ *-ist(a)*, označujícího nějaký pojem z oblasti náboženství n. umění + -istick(ý) — v ruštině -истск(ий) |

V češtině jsou takto strukturována adjektiva typu *baptistický*, *hinduistický*, *lámaistický*, *šintoistický*, *štundistický*, *judaistický*, *jansenistický*; *dekorativistický*, *konstruktivistický*, *suprematistický*, jimž v ruštině odpovídají přídavná jména *баптистский*, *индуистский*, *ламаистский*, *синтоистский*, *штундистский*, *юдаистский*, *янсенистский*; *декоративистский*, *конструктвистский*, *супрематистский*.

Uvedená adjektiva jsou motivována příslušnými abstrakty na *-изм* (*баптизм*, *индуизм*, *ламаизм*...; *декоративизм*, *конструктивизм*, *супрематизм*), sekundárně pak názvy osob na *-ист* (*баптист*, *ламаист*, *декоративист*, *конструктивист*, *супрематист*). Jelikož se sémantická struktura zkoumaných adjektiv opírá bezprostředně především o abstraktní pojmenování s příponou *-изм* (*баптистский* — типичный для баптизма...), můžeme je považovat za výsledek resufixace (tj. desufixace s novou sufixací).[11]) Proto zde v ruštině jako sufixální morf vyčleňujeme celý zvukový komplex *-истск-* (nikoli jen *-ск-*), v češtině pak analogicky *-istick-*. Taková segmentace je odůvodněna kromě toho i tou skutečností, že v některých případech příslušné slovo na *-ist*/ *-ista* vůbec chybí, např. *снобистский* (*сновизм*, *сноб*); z našich přídavných jmen sem patří výraz *индуистский* (*индуизм*).[12])

[11]) Podrobněji o tom viz v mé monografii *Интернациональные суффиксы существительных в современном русском языке* (*Структурно-сопоставительное исследование*), Brno 1971, zejména na s. 52—56.

[12]) Srov. ještě známou stať Je. A. Zemské *Интерфиксация в современном русском словообразовании*, sb. Развитие грамматики и лексики современного русского языка, Москва 1964, 36—62, kde autorka dospívá k závěru, že se v současné ruštině konstituoval nový složený sufix *-истск-*.

V češtině (a rovněž ve slovenštině) se příslušné adjektivní deriváty tvoří téměř výlučně jen pomocí jediné přípony, a to *-istick-*, sr. např. *deterministický* (*детерминистический, детерминистский*), *idealistický* (*идеалистический, идеалистичный*), *individualistický* (*индивидуалистический, индивидуалистский, индивидуалистичный*). Odvozování pomocí jiných slovotvorných sufixů je v češtině buď zastaralé (*baptistský, progresistský*), nebo řídké (*altruistní, individualistní*), nebo knižní (*formalistní, symbolistní*). Proto je ve vědomí Čecha (a také Slováka) v podstatě zafixován jediný derivační sufix *-истическ-*, odpovídající českému *-istick-*, a pouze pomocí této složené přípony se snaží derivovat všechna sekundární adjektiva od základů substantiv na *-изм/-ист*. Vlivem češtiny tvoří naši studenti přídavná jména **индуистический, *ламаистический, *декоративистический, *конструктивистический* atd.[13]

b) základ substantiva na *-ism(us)/-ist(a)*, odvozeného od příjmení + -istick(ý) — v ruštině -истск(ий)

V češtině se setkáváme s výrazy *blanquistický* (← blanquismus ← Blanqui), *bonapartistický* (← bonapartismus ← Bonaparte), *frankistický, marxistický, machistický, trockistický*, kdežto v ruštině je pouze *бланкистский* (← бланкизм ← Бланки), *бонапартистский, франкистский, марксистский, махистский, троцкистский*, a nikoli **бланкистический, *бонапартистический, *франкистический* atd. Zjistili jsme pouze tři výjimky: *дарвинистический* (← дарвинизм — Дарвин), *макиавеллистический* (← макиавеллизм ← Макиавелли) a *менделистический* (← менделизм ← Мендель).

c) základ substantiva na *-ism(us)/-ist(a)* s kořenem ruského původu + -istick(ý), -ick(ý) — v ruštině -истск(ий)

V češtině jsou tak strukturována adjektiva typu *rusistický, caristický, děkabristický; bolševický, menševický*, jimž v ruštině odpovídají přídavná jména *русистский, царистский, декабристский, большевистский, меньшевистский*, a nikoli **русистический, *царистический* atd.

Na závěr bychom chtěli podotknout, že s interferencí češtiny (přímou či nepřímou) při sufixální derivaci v ruštině se lze setkat i u studentů rusistů, tj. u lidí, kteří již v podstatě ovládají gramatický systém ruského jazyka zajisté lépe než žáci našich všeobecně vzdělávacích škol. K tomu, aby se předešlo takové interferenci, která v některých případech přerůstá dokonce v tzv. lexikální rusko-českou homonymii, je podle našeho názoru nutno ve škole tyto jevy řádně diferencovat a včas je procvičit.

[13]) Žáci našich všeobecně vzdělávacích škol se někdy dopouštějí přímé interference typu **социалистицкий, *фашистицкий*, připojujíce český sufix *-istick-*. Srov. uvedený již článek V. Šimkové, s. 32.

К ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В РУССКОЙ СУФФИКСАЛЬНОЙ ДЕРИВАЦИИ

Автор статьи сначала подробно изучает т. н. русско-чешскую омонимию у словообразовательного типа O_v + *-к(а)*, ср. русские имена действия типа *возка*, *варка* и чешские имена производителя действия типа *vozka*, *mluvka*. Далее в статье приводятся некоторые словообразовательные типы, в которых часто у чешских студентов происходит под влиянием чешского языка замещение соответствующего правильного русского суффикса другим, напр. **невознаградительный* под влиянием чеш. *nenahraditelný* вместо *невознаградимый*, **неподражательность* вместо правильного *неподражаемость*, **ламаистический*, **конструктивистический*, **бонапартистический*, **царистический* под влиянием чеш. *lámaistický*, *konstruktivistický*, *bonapartistický*, *caristický* вместо *ламаистский*, *конструктивистский*, *бонапартистский*, *царистский*.